

TÍNH ĐẠI CHÚNG CỦA VĂN HỌC VÀ VAI TRÒ CỦA ĐIỀU TRA XÃ HỘI HỌC

Giáo Sư Viện sĩ HOÀNG TRINH

ĐIỀU tra dư luận xã hội nói chung và trong văn học nói riêng, ngày nay đã trở thành một khoa học và cần có sự hợp tác giữa nhiều ngành. Đó là những cuộc *điều tra* xã hội học về dư luận người đọc, dựa vào những khoa học liên ngành và đòi hỏi mỗi ngành góp Phần trách nhiệm và phần phương pháp của mình.

Đặc biệt không thể thiếu những ngành khoa học như tâm lý học xã hội, nhất là tâm lý học về người đọc, và xã hội học, nhất là xã hội học về người đọc. Do tính phức tạp của sự đọc, của công chúng đọc, cần xác định mục tiêu, đối tượng, phạm vi và cách làm, để có thể nắm được dư luận vừa đông đảo vừa tiêu biểu, vừa của công chúng chung vừa của các tầng lớp công chúng riêng, vừa đại diện vừa cá biệt, vừa có con số vừa có ý kiến cụ thể, chân thực.

Điều quan trọng là làm sao lấy được ý kiến *thực nhất* của người đọc, càng cụ thể càng quý và lấy được *nhiều nhất*. Cần để cho người đọc chủ động, có suy nghĩ độc lập lại vừa phải biết cách khơi gợi, hỏi han từng đối tượng, trúng tâm lý để tạo cơ sở cho sự chủ động và tính độc lập của người đọc.

Muốn điều tra dư luận người đọc sách, chúng ta phải áp dụng phương pháp định lượng và định tính.

Trước hết là xuất bản, phát hành, thư viện đều có thể cung cấp những con số sinh động. Nhưng khi đi vào các cuộc điều tra xã hội học, việc phương pháp hóa công tác điều tra dư luận, trước hết qua những con số, cần xác định tùy theo mục tiêu đối tượng, phạm vi và thời gian của từng cuộc điều tra.

a) *Về mục tiêu điều tra:*

- Mục tiêu cụ thể theo các chủ trương định kỳ hoặc chủ trương lấy ý kiến để làm cơ sở chấm giải, khen thưởng sau một đợt vận động sáng tác dài nào đó.

- Mục tiêu đột xuất ví dụ lấy ý kiến để đánh giá một tác phẩm được dư luận bàn tán sôi nổi trong đời sống nhưng mâu thuẫn nhau, hoặc bị phê phán nhiều, cần phải hiểu rõ nguyên nhân và có thái độ kịp thời.

b) *Về đối tượng sách:*

- Sách văn học chung câu điều tra dư luận, không kể loại gì.

- Sách theo thể loại: tiểu thuyết, truyện ngắn, thơ, kịch...

- Sách phục vụ cho từng giới, theo nhà xuất bản, sách viết cho thanh niên, thiếu nhi, phụ nữ, công nhân...

- Sách dịch của nước ngoài.

- Sách nghiên cứu, lý luận, phê bình văn học.

- Sách giáo khoa về văn học

c) *Về đối tượng người đọc;*

- Người đọc nói chung trong các tầng lớp xã hội.

- Người đọc theo ngành.

- Người đọc theo giới.

- Người đọc theo vùng, miền (thành thị, nông thôn, miền núi).

- Người đọc theo địa phương (một tỉnh một huyện, một xã, một quận, một phường)

- Người đọc theo đơn vị chiến đấu, công tác, sản xuất, học tập: một đơn vị quân đội, công an, một xí nghiệp, nông trường, lâm trường, hợp tác xã, một trường học...

C) Về phạm vi:

- Toàn quốc, toàn ngành, toàn giới, hoặc một tỉnh, một thành, một huyện, một xã, một đơn vị...

Phạm vi liên quan đến mục tiêu và đối tượng, mục tiêu và đối tượng như thế nào thì phạm vi và tầm quan trọng của nó sẽ tùy thuộc vào đó.

d) Về thời gian:

- Làm thường xuyên, sau khi xuất bản, phát hành sách một thời gian theo nhiệm vụ bình thường.

- Làm theo định kì: một năm hay hai năm một lần.

- Làm theo những chủ trương và có hạn định để thực hiện chủ trương: chuẩn bị tặng giải, tổng kết một kỳ thi sáng tác, tổng kết ý kiến về sách để mở hội nghị của một ngành nào đó (xuất bản, phát hành, thư viện, giáo dục, phê bình văn học, câu lạc bộ) hoặc để tổ chức những cuộc sinh hoạt văn học lớn.

Dùng phương pháp định lượng, tức là điều tra *con số* người đọc, *con số* sách đọc theo mục tiêu, đối tượng và phạm vi quy định.

Điều tra xã hội học theo phương pháp định lượng đòi hỏi xác định mục tiêu, đối tượng, phạm vi, thời gian và có cơ quan chủ quản, cơ quan phối hợp, có tổng kết, làm thống kê, biểu đồ. Cơ quan nào cũng có thể tiến hành điều tra xã hội học về sách trong phạm vi trách nhiệm của mình, bình thường, theo định kỳ hay theo từng chủ trương. Nhưng trong các cuộc điều tra, nếu vận dụng được dư luận học, xã hội học và tâm lý học thì kết quả sẽ thêm chắc chắn, toàn diện, trước hết về mặt định lượng. Phương pháp định lượng cần được bổ sung bằng phương pháp định tính để kết quả có thể đi vào bề sâu của dư luận, vào các nguyên nhân khác nhau và để đánh giá được dư luận một cách chính xác trong khi tổng kết và đề xuất những phương hướng mới.

Phương pháp định tính là đi vào nội dung của ý kiến, vào mặt quan điểm, tâm lý, thị hiếu của ý kiến. Đi vào chất lượng của ý kiến thì có thể thấy rõ hơn linh thần đánh giá và tiếp nhận văn học của công chúng. Vì đi vào chất lượng tức là đi vào bản thân người đọc, vào những ý kiến, tiếng nói sinh động của người đọc hiện thực bởi những chỗ giống nhau, khác nhau, với những cơ sở quan điểm, trình độ, sở thích giống nhau hoặc khác nhau. Ở đây, tinh thần làm chủ của họ bộc lộ rất rõ, bổ sung cụ thể cho tinh thần làm chủ nắm được qua những con số.

Phương pháp định tính sẽ giúp cho các cơ quan có trách nhiệm và các tác giả tiếp thu được những ý kiến phê bình trên tinh thần làm chủ được các dư luận, qua một sự thân tích và tổng hợp khoa học, xuất phát từ đường lối văn nghệ của Đảng: từ chức năng của văn học, từ tinh thần trân trọng nhân dân, quần chúng.

Phương pháp định tính hay là chất lượng có thể tiến hành bằng nhiều cách:

- Sinh hoạt văn học (câu lạc bộ, hội thảo, hội nghị) về một tác phẩm, về một loại tác phẩm, về một thời kỳ. về một hay nhiều tác giả. Ở đây cần bộ trí ghi ý kiến một cách nghiêm túc, chính xác: nội dung ý kiến, người phải biểu, những điểm tranh luận sôi nổi, những điểm thống nhất, những điểm mâu thuẫn nhau, những kết luận.

- Xin ý kiến các cá nhân người đọc có trọng điểm (tùy theo các lớp người đọc như đã nói trên).

- Xin ý kiến của các đồng chí có trách nhiệm trong công tác chỉ đạo văn hóa, văn nghệ.

- Xin ý kiến của những người đọc chuyên nghiệp hay các nhà nghiên cứu, lý luận và phê bình văn học.

- Phòng vấn đông đảo bạn đọc bằng thư hỏi, có gợi ý, đề dẫn, để có thể thu thập được những ý kiến thật nhất, thẳng thắn nhất, có suy nghĩ nhất mà cũng có thể trả lời thoải mái nhất.

Câu hỏi nêu ra cần có sự nghiên cứu dưới góc độ xã hội học về người đọc, tâm lý học về người đọc, lý luận văn nghệ.

Sở dĩ cần có sự tham gia của các môn học này là để đặt câu hỏi cho đúng lập trường quan điểm, trúng tâm lý và trình độ của từng đối tượng, để trả lời và trả lời có chất lượng.

Để đảm bảo kết quả chắc chắn, cần phải khoa học hóa việc nêu câu hỏi để tranh thủ được nhiều ý kiến

nhất, những ý kiến có chất lượng nhất tức là thẳng và thực, lập trường quan điểm đúng, sự đánh giá sâu sắc.

Trong các cuộc điều tra xã hội học, câu hỏi không phải sẽ được gửi đến cho tất cả mọi người đọc. Tùy theo mục tiêu và phạm vi (toàn quốc, toàn ngành, giới đơn vị...), cần xác định một số trọng điểm có tính chất điển hình có thể đại diện và tiêu biểu cho dư luận chung. Cả nước thì sẽ xác định một số tỉnh, thành. Tỉnh, thành sẽ xác định một số quận. Quận sẽ xác định một số xã. Toàn ngành sẽ xác định một số đơn vị và địa phương. Đối với người đọc, cũng sẽ hỏi một số người, về số lượng, thành phần đọc, có thể dùng làm căn cứ đáng tin cậy cho dư luận (Tuổi, văn hóa, ngành nghề, địa phương, giới...). Hình thức phỏng vấn có thể làm thường xuyên hoặc theo định kỳ (ngắn hạn, dài hạn). Ví dụ những cuộc điều tra xã hội học lớn trong phạm vi toàn quốc, một tỉnh, một ngành, đòi hỏi phải có thời gian, cho nên chỉ có thể làm hai năm hay nhiều nhất là một năm một lần, nếu có khả năng làm thường xuyên, hoặc làm theo những chủ trương lớn theo chiến dịch, có thời gian và hạn định.

Giai đoạn cuối cùng là giai đoạn thông kê con số, phân loại ý kiến và đánh giá các ý kiến, để có thể rút ra những nhận xét của đông đảo người đọc về từng loại tác phẩm điều tra, về cả định lượng lẫn định tính:

Thông thường có mấy trường hợp có thể xảy ra:

- Khen hoặc chê thống nhất, chiếm tỷ lệ tương đối cao nhất.
- Khen chê không thống nhất, không phân định được thật rõ nặng hơn về phía nào.
- Khen hoặc chê chiếm đa số, cá biệt có những ý kiến ngược lại.

Những ý kiến thu thập được sẽ được các cơ quan có trách nhiệm phối hợp nghiên cứu, xem xét trên cơ sở liên hệ với từng lớp người đọc và những cơ sở về thị hiếu của người đọc để rút ra những kết luận có cơ sở khoa học, làm như vậy sẽ thấy được sâu sắc, sự đa dạng của tinh thần làm chủ của nhân dân trong phê bình văn học và từ đó cũng thấy được nhu cầu và yêu cầu đa dạng của đông đảo các tầng lớp người đọc đối với sáng tác. Các nhận định của các cơ quan có trách nhiệm lãnh đạo văn học cũng là những cơ sở cần thiết đối với việc tổng kết và đánh giá trong mối liên hệ với ý kiến của số đông người đọc.